

**“Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar:
an'anaviylikdan zamonaviylikka”**

**SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSIDA TABIATGA MUNOSABAT
VA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING EKOLOGIK MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISH**

Rustamova Farida Ilxomovna

ISFT University Samarqand filiali, Pedagogika yo'nalishi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya:

Sharq mutafakkirlari merosining bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari yoritiladi. Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur asarlaridagi tabiatni anglash, inson mas'uliyati, me'yor, poklik va atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabat masalalariga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, mutafakkirlar merosidan pedagogik ta'lim jarayonida foydalanishning ayrim yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar:

Sharq mutafakkirlari, ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, bo'lajak o'qituvchi, tabiat, ma'naviy meros, pedagogik ta'lim, ekologik mas'uliyat.

KIRISH

Bugungi kunda ekologik muammolar faqat tabiatshunoslik yoki biologiya fanlari doirasida hal etiladigan masala emas. Suvning isrof qilinishi, chiqindilarning ko'payishi, havoning ifloslanishi, daraxt va o'simliklarga beparvo munosabat insonning kundalik odatlari hamda tarbiyasi bilan ham bog'liq. Shu sababli ekologik madaniyatni shakllantirishda ta'lim muassasalari, ayniqsa, o'qituvchining o'rni muhim hisoblanadi. O'qituvchilarga tabiatni asrash haqida tushuntirish berishning o'zi yetarli emas. O'qituvchi bu tushunchalarni o'z xulq-atvori bilan ham namoyon qilishi kerak. Masalan, suvni behuda oqizmaslik, qog'ozdan tejamkor foydalanish, daraxtlarga zarar yetkazmaslik va atrofni toza saqlash kabi oddiy harakatlar tarbiyaning amaliy ko'rinishidir. Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda Sharq mutafakkirlari merosidan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Ajdodlarimizning ilmiy, falsafiy va badiiy asarlarida tabiatni kuzatish, insonning borliq bilan munosabati, me'yorni saqlash va mas'uliyatli bo'lishga oid qarashlarni uchratish mumkin. Ushbu merosni zamonaviy ekologik ta'lim bilan bog'lash orqali talabalarda nafaqat bilim, balki tabiatga nisbatan ongli munosabatni ham rivojlantirish mumkin.

Forobiy qarashlarida inson va jamiyat mas'uliyati. Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asari inson kamoloti, axloq, bilim va jamiyat hayotiga oid qarashlari bilan ahamiyatlidir. Mutafakkirning fikrlarini ekologik tarbiya bilan bog‘lab o‘rganishda insonning shaxsiy fazilatlari va jamiyat oldidagi mas'uliyatiga e'tibor qaratish lozim. Ekologik muammolarning ayrimlari insonlarning beparvoligi va umumiy manfaatni hisobga olmasligi natijasida yuzaga keladi. Masalan, bir kishi chiqindini belgilangan joyga tashlamasa, bu faqat uning shaxsiy odati bo‘lib qolmay, boshqalarga ham noqulaylik tug‘diradi. Demak, tabiatni asrash masalasi ham jamiyatdagi madaniyat va mas'uliyat bilan bog‘liq.

Forobiy merosini o‘rganish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarga quyidagi savollar bilan murojaat qilish mumkin: fozil inson tabiatga qanday munosabatda bo‘lishi kerak, jamoat joylarini toza saqlash kimning vazifasi, shaxsiy manfaat bilan umumiy manfaat o‘rtasidagi muvozanat qanday ta'minlanadi? Bunday savollar talabalarni tayyor xulosani yodlashdan ko‘ra, mustaqil fikrlashga undaydi.

Beruniy va Ibn Sino asarlarida tabiatni bilish masalasi. Abu Rayhon Beruniyning “Tanlangan asarlar” turkumidagi ilmiy merosi tabiat hodisalarini kuzatish, dalillarni tahlil qilish va bilimga asoslangan xulosa chiqarish nuqtayi nazaridan muhimdir. Uning ilmiy yondashuvi bo‘lajak o‘qituvchilarda tabiat haqidagi ma'lumotlarni shunchaki qabul qilmasdan, ularni kuzatish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Masalan, talabalar o‘z yashash hududidagi suvdan foydalanish holatlarini kuzatib, qayerlarda suv isrof bo‘layotganini aniqlashlari mumkin. Yoki ta'lim muassasasi atrofidagi chiqindilar, yashil maydonlar va daraxtlarning holati bo‘yicha kichik kuzatuv olib borishlari mumkin. Bunda Beruniy merosi ilmiy kuzatish va dalilga tayanish madaniyatini shakllantirish uchun ma'naviy-ilmiy asos sifatida talqin etiladi.

Abu Ali ibn Sinoning “Tib qonunlari” asarida inson salomatligi, sog‘lom turmush va salomatlikka ta'sir etuvchi omillar masalalari yoritilgan. Ushbu asarni ekologik tarbiya bilan bog‘lashda inson salomatligi va yashash muhiti o‘rtasidagi aloqaga e'tibor berish mumkin. Toza havo, ozoda muhit, shaxsiy gigiyena va tozalik odatlari inson hayoti uchun muhimdir. Bo‘lajak o‘qituvchi bu mavzuni talabalarga faqat nazariy ma'lumot shaklida emas, balki kundalik hayotdan olingan misollar orqali tushuntirishi mumkin. Masalan, sinfxonani shamollatish, chiqindilarni yig‘ishtirish, ichimlik suvidan to‘g‘ri foydalanish va ta'lim muassasasi hududini ozoda saqlash kabi odatlar muhokama qilinadi. Shunday yondashuv orqali ekologik tarbiya sog‘lom turmush tarzi bilan bog‘lanadi.

Yusuf Xos Hojib merosida me'yor va odob masalasi. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari axloq, odob, adolat va insonning jamiyatdagi o‘rni haqidagi qarashlarni o‘zida mujassam etgan. Asarning tarbiyaviy imkoniyatlarini ekologik madaniyat bilan bog‘lashda me'yorni saqlash, mas'uliyatli xulq va o‘z harakatining

oqibatini anglash masalalariga e'tibor qaratish mumkin. Bugungi ekologik tarbiyada ham me'yor tushunchasi muhim. Suv, elektr energiyasi, qog'oz va boshqa resurslardan ehtiyojga muvofiq foydalanish, ortiqcha isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik ekologik madaniyatning kundalik ko'rinishlaridandir. Bu odatlarni talabalar ongiga singdirishda axloqiy tarbiya bilan amaliy faoliyatni birlashtirish maqsadga muvofiq.

Mashg'ulotlarda talabalarga "Tejamkorlik va isrofgarchilikning farqi nimada?", "Tabiat resurslaridan foydalanishda inson qanday mas'uliyatga ega?" kabi savollar berilishi mumkin. Muhokama yakunida har bir talaba o'z kundalik hayotida amalga oshirishi mumkin bo'lgan bitta ekologik odatni belgilaydi. Bunday kichik topshiriqlar ekologik madaniyatni amaliy xulq bilan bog'lashga yordam beradi.

Navoiy va Bobur asarlarida tabiatni his etish. Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asarida inson axloqi, xulq-atvori va ma'naviy kamolotiga oid fikrlar bayon qilingan. Navoiy merosidan foydalanishda insonning ichki madaniyati, boshqalarga munosabati va mas'uliyatli xulqi kabi masalalarni ekologik tarbiya bilan bog'lash mumkin. Chunki tabiatga ehtiyotkorona munosabat ham insonning umumiy madaniyati va tarbiyasidan ajralgan holda shakllanmaydi.

Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari esa tabiat manzaralari, o'simliklar, hayvonlar va turli hududlarning xususiyatlari haqidagi kuzatuvlari bilan e'tiborga loyiq. Asardagi tasvirlar orqali talabalar tabiatning xilma-xilligiga e'tibor qaratishlari, muayyan hududning tabiiy xususiyatlarini o'rganishlari mumkin. Bu asarlar bilan ishlashda matndan parchalar tanlab o'qish, tabiat tasvirlarini tahlil qilish, ularni hozirgi yashash muhiti bilan qiyoslash kabi usullardan foydalanish mumkin. Masalan, Bobur tasvirlagan tabiat manzaralari asosida talabalar o'z hududidagi yashil maydonlar, mahalliy o'simliklar va tabiatni muhofaza qilish zarurati haqida fikr yuritadilar. Bunda tarixiy matn zamonaviy ekologik muammolarni anglashga yordam beruvchi ta'limiy manbaga aylanadi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, mutafakkirlarning tarixiy asarlarida hozirgi ekologiya fanidagi tushunchalar aynan bugungi shaklda bayon etilmagan. Shu bois ularning qarashlarini zamonaviy ekologik nazariyalar bilan tenglashtirmasdan, asarlarning tarixiy mazmuni va tarbiyaviy imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'rganish lozim.

Sharq mutafakkirlari merosini bo'lajak o'qituvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishda qo'llash uchun bir necha yo'nalishga e'tibor qaratish mumkin. Birinchidan, pedagogika va ma'naviyatga oid mashg'ulotlarda mutafakkirlar asarlaridan mavzuga mos parchalar tanlanadi. Ikkinchidan, talabalar ushbu parchalarni hozirgi ekologik vaziyatlar bilan bog'lab tahlil qiladilar. Uchinchidan, muhokamada bildirilgan fikrlar amaliy vazifalar orqali mustahkamlanadi. Masalan, talabalar kichik guruhlariga bo'linib, "Ta'lim muassasasida suvni tejash", "Chiqindilarni kamaytirish", "Yashil hududlarni asrash" kabi mavzularda loyiha tayyorlashlari mumkin. Loyiha davomida ular muammoni aniqlaydilar, uning sabablarini ko'rib chiqadilar va amalga

oshirish mumkin bo'lgan takliflarni ishlab chiqadilar. Sharq mutafakkirlarining tegishli qarashlari esa loyihaning axloqiy-ma'naviy asosini ochib berishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ekologik tadbirlar, tabiat qo'ynidagi kuzatuvlar, ijodiy insholar va o'z-o'zini baholash topshiriqlaridan foydalanish mumkin. Talabani ng ekologik madaniyatini baholashda faqat nazariy bilimiga emas, balki muammoga munosabati, mustaqil xulosa chiqarishi va amaliy faoliyatdagi ishtirokiga ham e'tibor berish zarur. Xulosa qilib aytganda, Sharq mutafakkirlari merosi bo'lajak o'qituvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish uchun muhim tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Forobiy qarashlari inson va jamiyat mas'uliyatini, Beruniy ilmiy kuzatish va tahlilni, Ibn Sino salomatlik va yashash muhiti o'rtasidagi aloqani, Yusuf Xos Hojib merosi me'yor va odobni, Navoiy asarlari insoniy fazilatlarni, Bobur ijodi esa tabiatni kuzatish va tasvirlash madaniyatini o'rganish uchun asos bo'ladi. Ushbu merosdan samarali foydalanish uchun asarlarni faqat tanishtirish bilan cheklanmasdan, ularning mazmunini zamonaviy ekologik vaziyatlar bilan bog'lash, talabalarni mustaqil fikrlashga va amaliy faoliyatga jalb etish lozim. Natijada bo'lajak o'qituvchilarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabat, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik mas'uliyatni o'quvchilarga singdira olishga tayyorgarlikni rivojlantirish mumkin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri.
2. Beruniy, Abu Rayhon. Tanlangan asarlar.
3. Ibn Sino, Abu Ali. Tib qonunlari.
4. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig.
5. Navoiy, Alisher. Mahbub ul-qulub.
6. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma.